

Vladimir Ilič Lenjin

Fridrih Engels

Napisano: Jesen 1895.

Izvor: V. I. Lenjin, Fridrih Engels, Kultura, Biblioteka marksizma-lenjinizma, 1945.

Kakva se svetiljka razuma ugasila, kakvo je srce prestalo da kuca!

Petog avgusta po novom (24 jula) 1895 godine umro je u Londonu Fridrih Engels. Posle svog prijatelja Karla Marksa (koji je umro 1883 g.), Engels je bio najistaknutiji naučnik i učitelj savremenog proletarijata u čitavom civilizovanom svetu. Odonda otkad je sudbina sastavila Karla Marksa c Fridrihom Engelsom, životni rad dvojice prijatelja postao je njihova zajednička stvar. Stoga, da bi se razumelo šta je Fridrih Engels uradio za proletarijat, treba dobro shvatiti značaj Marksova učenja i delatnosti za razvitak savremenog radničkog pokreta. Marks i Engels prvi su pokazali da je radnička klasa c njenim zahtevima nužan proizvod savremenog ekonomskog poretka, koji zajedno c buržoazijom neizbežno stvara i organizuje proletarijat; oni su pokazali da čovečanstvo ne mogu spasti od nevolja koje ga sada pritiskuju dobronamerni pokušaji pojedinih plemenitih ličnosti, već klasna borba organizovanog proletarijata. Marks i Engels prvi su u svojim naučnim radovima objasnili da socijalizam nije izmišljotina sanjalica, već krajnji cilj i nužni rezultat razvitka proizvodnih snaga u savremenom društvu. Čitava dosadašnja pisana istorija bila je istorija klasne borbe, smenjivanje vladavine i pobeda jednih društvenih klasa nad drugima. I to će trajati sve dotle dok ne iščeznu osnove klasne borbe i klasne vladavine — privatna svojina i anarhična društvena proizvodnja. Interesi proletarijata zahtevaju uništenje tih osnova, i zato svesna klasna borba organizovanih radnika mora biti upravljena protiv tih osnova. A svaka klasna borba jeste politička borba.

Te poglede Marksa i Engelsa usvojio je sada čitav proletarijat koji se bori za svoje oslobođenje, ali kada su dva prijatelja četrdesetih godina uzela učešća u socijalističkoj literaturi i u društvenim pokretima svoga vremena, takva shvatanja bila su potpuna novina. Tada je bilo mnogo talentovanih i neobdarenih, poštenih i nepoštenih ljudi koji, zanoseći se borbom za političku slobodu, borbom protiv samovlašća careva, policije i popova, nisu videli suprotnost interesa buržoazije i proletarijata. Ti ljudi nisu dopuštali čak ni pomisao da radnici istupaju kao samostalna društvena snaga. C druge strane, bilo je mnogo sanjalica, ponekad genijalnih, koji su mislili da je samo potrebno ubediti upravljače i vladajuće klase u nepravедnost savremenog društvenog poretka, pa će se onda na zemlji lako uvesti mir i opšte blagostanje. Oni su sanjali o socijalizmu bez borbe. Najzad, skoro svi tadašnji socijalisti i uopšte prijatelji radničke klase videli su u proletarijatu samo ranu, oni su c užasom gledali kako c porastom industrije raste i ta rana. Zato su svi oni mislili o tome kako da zaustave razvitak industrije i proletarijata, da

zaustave „točak istorije“. Nasuprot opštem strahu od razvitka proletarijata, Marks i Engels polagali su sve svoje nade u neprekidni porast proletarijata. Ukoliko je više proletera, utoliko je veća njihova snaga kao revolucionarne klase, utoliko je socijalizam bliži i ostvarljiviji. U nekoliko reči zasluge Marksa i Engelsa za radničku klasu mogu se izraziti ovako: oni su radničku klasu naučili samoupoznavanju i samosvesti, i na mesto maštanja postavili nauku.

Zato Engelsovo ime i život moraju biti poznati svakom radniku, zato u našem zborniku, koji, kao i sva naša izdanja, ima za cilj da budi klasnu samosvest kod ruskih radnika, mi moramo doneti kratak pregled života i rada Fridriha Engelsa, jednog od dvaju velikih učitelja savremenog proletarijata.

Engels se rodio 1820 godine u gradu Barmenu, u Rajnskoj provinciji kraljevine Pruske. Njegov otac bio je fabrikant. Godine 1838 Engels je porodičnim prilikama bio primoran da, ne završivši gimnaziju, stupi kao nameštenik u jednu trgovačku kuću u Bremenu. Bavljenje trgovačkim poslom nije sprečavalo Engelsa da radi na svom naučnom i političkom obrazovanju. Još kao gimnazist on je omrznuo apsolutizam i činovničku samovolju. Bavljenje filozofijom odvelo ga je još dalje. U to vreme u nemačkoj filozofiji vladalo je Hegelovo učenje, i Engels je postao njegov sledbenik. Iako je sam Hegel bio poklonik apsolutističke pruske države, u čijoj se službi nalazio kao profesor Berlinskog univerziteta, — Hegelovo učenje bilo je revolucionarno. Hegelova vera u ljudski razum i njegova prava i osnovni princip Hegelove filozofije, da se u svetu vrši stalni proces promene i razvitka, doveli su one učenike berlinskog filozofa koji nisu hteli da se mire sa stvarnošću do misli da i borba protiv stvarnosti, borba protiv postojeće nepravde i zla koje vlada ima svog korena u svetskom zakonu večnog razvitka. Ako se sve razvija, ako jedne ustanove smenjuju druge, zašto bi onda večno trajao apsolutizam pruskog kralja ili ruskog cara, bogaćenje neznatne manjine na račun ogromne većine, vladavina buržoazije nad narodom? Hegelova filozofija govorila je o razvitku duha i ideja, ona je bila idealistička. Iz razvitka duha ona je izvodila razvitak prirode, čoveka i ljudskih, društvenih odnosa. Marks i Engels, zadržavši Hegelovu misao o večnom procesu razvitka(1), odbacili su predubedeno idealističko shvatanje; okrenuvši se životu, oni su videli da razvitak duha ne objašnjava razvitak prirode već naprotiv — da duh treba objasniti iz prirode, materije... Nasuprot Hegelu i ostalim hegelijancima, Marks i Engels bili su materijalisti. Pogledavši na svet i čovečanstvo materijalistički, oni su opazili da isto onako kao što u osnovi svih prirodnih pojava leže materijalni uzroci, tako je i razvitak ljudskog društva uslovljen razvitkom materijalnih, proizvodnih snaga. Od razvitka proizvodnih snaga zavise odnosi u koje stupaju ljudi jedni c drugima pri proizvodnji predmeta neophodnih za zadovoljavanje ljudskih potreba. I u tim odnosima nalazi se objašnjenje svih pojava društvenog života, ljudskih težnji, ideja i zakona. Razvitak proizvodnih snaga stvara društvene odnose koji se oslanjaju na privatnu svojinu, ali sada vidimo kako taj isti razvitak proizvodnih snaga oduzima svojinu većini i koncentriše je u rukama neznatne manjine. On uništava svojinu, osnovu savremenog društvenog poretka, on sam teži k istom cilju koji su sebi postavili socijalisti. Socijalisti treba samo da shvate koja je društvena snaga, po svom položaju u savremenom

društvu, zainteresovana na ostvarenju socijalizma, i da toj snazi predadu svest o njenim interesima i istoriskom zadatku. Ta snaga je proletarijat. C njim se Engels upoznao u Engleskoj, u centru engleske industrije, Mančestru, kuda se preselio 1842 godine, stupivši u službu u jednu trgovačku kuću, u kojoj je njegov otac bio jedan od ortaka. Tu Engels nije samo sedeo u fabričkoj kancelariji, — on je zalazio u prljave kvartove, gde su skučeno stanovali radnici, sam je svojim očima video njihovu bedu i nevolje. Ali on se nije zadovoljavao ličnim posmatranjem, on je pročitao sve što je pre njega bilo poznato o položaju engleske radničke klase, on je brižljivo proučio sva zvanična dokumenta do kojih je mogao doći. Plod tih proučavanja i posmatranja bila je knjiga: „Položaj radničke klase u Engleskoj“, koja je izišla 1845 godine. Već smo gore spomenuli u čemu je glavna zasluga Engelsa kao pisca „Položaja radničke klase u Engleskoj“. I pre Engelsa vrlo mnogi su prikazivali patnje proletarijata i ukazivali na neophodnost da mu se pomogne. Engels je prvi rekao da proletarijat nije samo klasa koja pati; da baš taj sramni ekonomski položaj, u kome se proletarijat nalazi, njega nezadrživo gura napred i nagoni da se bori za svoje konačno oslobođenje. A proletarijat koji se bori sam he sebi pomoći. Politički pokret radničke klase neizbežno će dovesti radnike do svesti o tome da nemaju izlaza izvan socijalizma. C druge strane, socijalizam će biti snaga samo onda kada postane cilj političke borbe radničke klase. To su osnovne misli Engelsove knjige o položaju radničke klase u Engleskoj, misli koje je sada usvojio čitav proletarijat koji misli i koji se bori, ali koje su tada bile potpuno nove. Te misli bile su iznete u zanimljivo napisanoj knjizi, punoj najverodostojnijih i najpotresnijih slika nevolja engleskog proletarijata. Ta knjiga bila je strašna optužba kapitalizma i buržoazije. Utisak koji je ona učinila bio je vrlo jak. Svuda se počelo pozivati na Engelsovu knjigu kao na najbolju sliku položaja savremenog proletarijata. I zaista, ni pre 1845 godine, ni docnije nije se pojavio nijedan toliko snažan i istinit prikaz nevolja radničke klase.

Engels je postao socijalist tek u Engleskoj. U Mančestru on je stupio u vezu c prvacima tadašnjeg engleskog radničkog pokreta i počeo je da piše u engleskim socijalističkim izdanjima Godine 1844, vraćajući se u Nemačku, on se na putu u Parizu, upoznao c Marksom, c kojim je još od ranije stajao u prepisci. Marks je u Parizu, pod uticajem francuskih socijalista i francuskog života, postao takođe socijalist. Tu su prijatelji zajednički napisali knjigu: „Sveta porodica, ili kritika kritičke kritike“. U toj knjizi, koja je izišla godinu dana pre „Položaja radničke klase u Engleskoj“ i koju je većim delom napisao Marks, položeni su temelji onog revolucionarno-materijalističkog socijalizma čije smo glavne misli napred izložili. „Sveta porodica“ je šaljiv nadimak filozofa braće Bauera i njihovih sledbenika. Ta gospoda propovedala su kritiku koja stoji iznad svake stvarnosti, iznad partija i politike, koja odriče svaku praktičnu delatnost i samo „kritički“ posmatra svet oko sebe i događaje u njemu. Gospoda Baueri sudili su sa visine o proletarijatu kao o nekritičnoj masi. Marks i Engels odlučno su ustali protiv tog glupog i štetnog pravca. U ime stvarne čovečje ličnosti — radnika, koga gaze vladajuće klase i država, oni zahtevaju ne posmatranje, već borbu za bolje uređenje društva. Snagu, kadru da vodi takvu borbu i zainteresovanu u njoj, oni vide, razume se, u proletarijatu. Još pre „Svete porodice“ Engels je u „Nemačko-francuskom časopisu“ Marksa i Rugea objavio „Skicu kritike političke ekonomije“, u

kojoj je s gledišta socijalizma razmotrio glavne pojave savremenog ekonomskog pokreta kao nužne posledice vladavine privatne svojine. Druženje s Engelsom neosporno je doprinelo tome da je Marks odlučio da se počne baviti političkom ekonomijom, onom naukom u kojoj su njegovi radovi izvršili čitav prevrat.

Vreme od 1845 do 1847 g. Engels je proveo u Briselu i Parizu, spajajući naučni rad s praktičnom delatnošću među nemačkim radnicima Brisela i Pariza. Tu su Engels i Marks stupili u odnose s tajnim nemačkim „Savezom komunista“, koji im je stavio u dužnost da izlože osnovna načela socijalizma koji su izradili. Tako je postao čuveni „Manifest komunističke partije“ Marksa i Engelsa, koji je objavljen 1848 godine. Ta malena knjižica vredi koliko i čitavi tomovi: sve do danas njenim duhom živi i kreće se sav organizovani i borbeni proletarijat civilizovanog sveta.

Revolucija 1848 g., koja je najpre buknuła u Francuskoj, a zatim se proširila i na druge zemlje Zapadne Evrope, dovela je Marksa i Engelsa u domovinu. Tu, u Rajnskoj Pruskoj, oni su stali na čelo demokratskih „Novih rajnskih novina“, koje su izlazile u Kelnu. Oba prijatelja bila su duša svih revolucionarno-demokratskih težnji u Rajnskoj Pruskoj. Oni su do poslednje mogućnosti branili interese naroda i slobode od reakcionarnih snaga. Ove poslednje, kao što je poznato, nadvladale su. „Nove rajnske novine“ bile su zabranjene, Marks, koji je za vreme svog emigrantskog života izgubio prava pruskog podanika, bio je prognat, a Engels je uzeo učešća u oružanom narodnom ustanku, borio se u tri bitke za slobodu i posle poraza ustanika pobegao preko Švajcarske u London.

Tamo se nastanio i Marks. Engels je uskoro ponovo postao nameštenik, a zatim i ortak one trgovačke kuće u Mančestru u kojoj je služio četrdesetih godina. Do 1870 godine on je živeo u Mančestru, a Marks u Londonu, što ih nije sprečavalo da održavaju najživlju duhovnu vezu: oni su se skoro svakog dana dopisivali. U toj prepisci prijatelji su izmenjivali svoje poglede i znanja i dalje zajednički izrađivali naučni socijalizam. Godine 1870 Engels se preselio u London, i njihov zajednički duhovni život, ispunjen napornim radom, trajao je sve do 1883 g., kada je Marks umro. Plod toga rada bio je — s Marksove strane — „Kapital“, najveće političko-ekonomsko delo našeg veka, a s Engelseve strane — čitav niz krupnih i sitnih radova. Marks je radio na analizi složenih pojava kapitalističke privrede. Engels je u veoma lako pisanim, često polemičkim radovima osvetljavao najopštija naučna pitanja i razne pojave iz prošlosti i sadašnjosti — u duhu materijalističkog shvatanja istorije i Marksove ekonomske teorije. Od tih Engelsevih radova pomenućemo: polemičko delo protiv Diringa (u njemu su analizirana najvažnija pitanja iz oblasti filozofije, prirodnih i društvenih nauka)(2), „Poreklo porodice, svojine i države“ (prev. na ruski jezik, izdato u Petrogradu, 3 izd. 1895), „Ludvig Fajerbah“ (ruski prevod s primed. G. Plehanova, Ženeva, 1892), članak o spoljnoj politici ruske vlade (preveden na ruski jezik u ženevskom „Socijal-demokratu“, br. 1 i 2), izvrsni članci o stanbenom pitanju, najzad, dva omanja, ali veoma dragocena članka o ekonomskom razvitku Rusije („Fridrih Engels o Rusiji“, prev. na ruski jezik V. I. Zasulić, Ženeva, 1894). Marks je umro ne

stigavši da konačno obradi svoj ogromni rad o kapitalu. Međutim on je u konceptu već bio gotov, i tako se Engels posle prijateljeve smrti latio teškoga posla da obradi i izda II i III svezak „Kapitala“. Godine 1885 on je izdao II, 1894 g. III svezak (IV svezak nije stigao da obradi). Rad na tim dvama svescima zahtevao je vrlo mnogo. Austriski socijal-demokrat Adler tačno je primetio da je Engels izdavanjem II i III sveska „Kapitala“ podigao svome genijalnom prijatelju veličanstveni spomenik, u koji je i nehotice neizbrisivim potezima urezao svoje sopstveno ime. Zaista, ta dva sveska „Kapitala“ rad su dvojice: Marksa i Engelsa. Stara predanja pričaju o raznim dirljivim primerima prijateljstva. Evropski proletarijat može reći da su njegovu nauku stvorila dva naučnika i borca čiji odnosi nadmašuju najdirljivija kazivanja starih o ljudskom prijateljstvu. Engels je uvek, — i, opšte uzevši, potpuno ispravno, — stavljao sebe iza Marksa. „Uz Marksa, — pisao je on jednom svom starom prijatelju, — ja sam svirao drugu violinu“. Njegova ljubav prema Marksu za njegova života i poštovanje Marksove uspomene posle njegove smrti bili su bezgranični. Taj ljuti borac i strogi mislilac imao je dušu koja duboko voli.

Posle pokreta 1848—49 g. Marks i Engels nisu se u izgnanstvu bavili samo naukom. Marks je 1864 g. stvorio „Međunarodno radničko društvo“ i u toku čitave decenije rukovodio tim društvom. I Engels je uzimao živog učešća u poslovima tog društva. Delatnost „Međunarodnog društva“, koje je ujedinjavalo, po Marksovoj zamisli, proletere svih zemalja, bila je od ogromnog značaja za razvitak radničkog pokreta. Ali i posle prestanka „Međunarodnog društva“ sedamdesetih godina ujedinilačka uloga Marksa i Engelsa nije prestala. Naprotiv, može se reći da je njihov značaj kao duhovnih rukovodilaca radničkog pokreta stalno rastao, jer je i sam pokret neprekidno rastao. Posle Marksove smrti Engels je sam i dalje bio savetnik i rukovodilac evropskih socijalista. Njemu su se podjednako obraćali za savete i uputstva i nemački socijalisti, čija se snaga, i pored progona od strane vlada, brzo i neprestano povećavala, i pretstavnici zaostalih zemalja, — na pr. Španci, Rumuni, Rusi, koji su pripremali i promeravali svoje prve korake. Svi su oni crpli iz bogate riznice znanja i iskustva starog Engelsa.

Marks i Engels, koji su obojica znali ruski i čitali ruske knjige, živo su se interesovali za Rusiju, sa simpatijama pratili ruski revolucionarni pokret i održavali veze c ruskim revolucionarima. Obojica su postali socijalisti od demokrata, i demokratsko osećanje mržnje prema političkom despotizmu bilo je kod njih vanredno jako. To neposredno političko osećanje zajedno c dubokim teoretskim razumevanjem veze između političkog despotizma i ekonomskog ugnjetavanja, kao god i bogato životno iskustvo učinili su Marksa i Engelsa neobično osetljivim baš u političkom pogledu. Zato je herojska borba malobrojne šačice ruskih revolucionara protiv moćne carske vlade nalazila u dušama tih oprobanih revolucionara najsimpatičniji odjek. Naprotiv, težnja da se radi tobožnjih ekonomskih koristi odustane od najneposrednijeg i najvažnijeg zadatka ruskih socijalista — od izvojevanja političke slobode — prirodno je bila u njihovim očima sumnjiva i oni su je čak otvoreno smatrali za izdaju velike stvari socijalne revolucije. „Oslobođenje proletarijata mora biti njegovo sopstveno delo“, — tome su stalno učili Marks i Engels. A da bi se mogao boriti za svoje ekonomsko oslobođenje, proletarijat mora izvojevati sebi izvesna

politička prava. Osim toga, i Marks i Engels jasno su videli da će politička revolucija u Rusiji i za zapadnoevropski radnički pokret biti od ogromnog značaja. Samodržavna Rusija uvek je bila oslonac čitave evropske reakcije. Neobično povoljan međunarodni položaj u koji je Rusiju stavio rat 1870 godine, koji je za duže vreme uneo razdor između Nemačke i Francuske, razume se, samo je povećao značaj samodržavne Rusije kao reakcionarne snage. Jedino slobodna Rusija, kojoj nije potrebno ni ugnjetavanje Poljaka, Finaca, Nemaca, Jermena i ostalih malih naroda, ni stalno zavađanje Francuske c Hemačkom, omogućiće savremenoj Evropi da slobodno odahne od ratnih tegoba, oslabiće sve reakcionarne elemente u Evropi i pojačaće snagu evropske radničke klase. Zato je Engels i radi uspeha radničkog pokreta na Zapadu žarko želeo da se u Rusiji uvede politička sloboda. Ruski revolucionari izgubili su u njemu svog najboljeg prijatelja.

Neka je večna slava Fridrihu Engelsu, velikom borcu i učitelju proletarijata!

Jesen 1895 g.

Napomene

(1) Marks i Engels često su isticali da oni u svom intelektualnom razvitku mnogo duguju velikim nemačkim filozofima, a napose Hegelu. „Bez nemačke filozofije, — kaže Engels, — ne bi bilo ni naučnog socijalizma“.

(2) To je vanredno sadržajna i poučna knjiga. Od nje je, nažalost, na ruski jezik preveden samo mali deo, koji sadrži istoriski pregled razvitka socijalizma („Razvitak naučnog socijalizma“, 2 izd., Ženeva, 1892). (Potpun ruski prevod „Anti-Diringa“ izišao je 1904 g. Red.)